

Filosofická kosmologie 4

Ladislav Hejdánek

◆ bytový seminář, česky, vznik: 15. 10. 1984

◆ private seminar, Czech, origin: 15. 10. 1984

Filosofická kosmologie 4 [1984]

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini 3 (flash/pro) – únor 2026]

--- (1984-10-15 Filosofická kosmologie IV (1)_04-1a_cleaned.flac) ---

Hejdánek: Tak to už jsem minule naznačil, proč toho *Jeanse* volíme. Samozřejmě bychom si mohli zvolit celou plejádu dalších a jiných myslitelů, respektive přírodovědců. Volíme to proto, že se chceme dostat k *Teilhardovi*. A *Teilhard* vlastně tu svou velkou vizi – spíš než koncepce je to vize přímo – formuluje v jakémsi polemickém duchu proti zaprvé, proti *Jansenistovi* Pascalovi jako *Jezuítu*, protože *Jansenisté* kritizovali *Jezuity*, čili to je taková tradiční konfliktní linie.

Tak na druhé straně proti tehdy velmi čtenému, známému po celé Evropě, vlastně po celém světě Evropou poznamenaném anglickém hvězdáři, či lépe astrofyzikovi *Jamesi Jeansovi*. Tak to jsem už naznačoval posledně. Ten *Jeans* žil 1877 až 1946 a ta knížka vyšla 1930, nemýlím-li se. Já nemám první vydání, ale je tam uvedeno, že první vydání vyšlo koncem roku 1930, v listopadu 1930. V té době *Teilhard* hlavně se zabýval... byl v podstatě odvolán nebo takřka vypovězen z Francie, nikoli politicky, nýbrž řádem, provinciálem řádu, protože byly námitky proti jeho... tak měl zakázáno publikovat cokoli jiného než odborné geologické a paleontologické texty.

Protože mu to nedalo, tak v dopisech přátelům anebo v jistých rukopisech, které dal kolovat mezi přáteli a ty se opisovaly naprosto *samizdatově*, tak napsal spoustu věcí, které překračovaly ten zákaz ve věci, ale nikoliv ve formě, to jest on to nepublikoval. Potom se to po jeho smrti vydávalo. Nevím, jestli jste to někdy viděli, teď nedávno přivezli jeden svazek sebraných spisů *Teilhardových*, tak tam zrovna druhý svazek, který je plný těch paleoantropologických článků, které většinou vyšly. Ne všechny. Některé jsou takové trošku filosofičtější a ty nemohly vyjít.

Tohle byl tedy v té době *Teilhard*, tohle četl, to bylo živé, všichni se tím zabývali. Zajímavá věc je třeba ta, že ještě v roce 30 po prvním vydání toho *Tajuplného vesmíru* vyšly další tři vydání, čili čtyři vydání za rok. Za ten první rok takřka bestseller. V dalším roce tři vydání, v 31. roce. Ve 32. nové vydání, 33, 34, 35, každý rok znovu vydání. V 37. zase dvě vydání a potom 38. vydání. Od té doby nevím, poněvadž tohle je z roku 38, já to koupil tenkrát v antikvariátu.

Těch knížek napsal celou řadu, to jsem vám říkal. Jedna z nejpozoruhodnějších jsou *Nové základy přírodovědy*, to je taková obecnější věc. Většinou ty knížky měly takový trošku popularizující charakter a mezi ně patří taky tenhle ten *Tajuplný vesmír*. V té první kapitole, má to pět kapitol větších, a v té první kapitole, která je nadepsána *Umírající slunce*, jsou ty věci, které tady budu citovat. Já jsem bohužel... nevím, někde mám... buď jsem to někomu půjčil, nebo to jsem už řekl, nemám po ruce ten český text, čili jsem to překládal z toho originálu. Nevím, jestli jste... oni to nepůjčují, je to přes padesát let už, takže z knihoven je to těžko k dostání, jediné sednout si tam. Kdosi si tady minule říkal, že tam byl, jo, už vím kdo, ano, a díval se na to, ovšem asi to nepřečetl.

Takže zhruba zopakuju, co tam je. *Jeans* v podstatě jenom jinými slovy opakuje tu Pascalovu deprimující zkušenost s tou nicotivostí, nepatrností člověka a nejen člověka, ale i jeho domovské planety Země a vůbec celé sluneční soustavy uprostřed toho nepředstavitelně velikého množství vesmírné hmoty rozseté v hvězdách, které jsou od sebe nesmírně vzdáleny. Tohle tam formuluje způsobem takřka ještě přesvědčivějším, sugestivnějším než to činí Pascal. Pascal, když to pak srovnáte, tak takřka si ukládá jakousi střizlivost při tom líčení, i když je to dost drastické nebo dramatické aspoň.

Ale ve věci najdeme u *Jeanse* něco nového, totiž nový argument založený na úvaze pravděpodobnostní. A to nejen v jedné věci, ale v nejméně ve dvou v té souvislosti naší. Ostatně je to dokument toho, jak už se s pravděpodobností v přírodní vědě počítalo. To byly známé věci v té době, v 30. roce už se vědělo třeba, že radioaktivní izotopy se rozpadají pravděpodobnostně a že to nelze ovlivnit. Poločas rozpadu je pravděpodobnostní záležitost. Když máme jednotlivý atom toho radioaktivního izotopu, tak nikdy nevíme, jak dlouho to bude trvat, než se nám rozpadne. Můžeme mluvit jenom o poločase rozpadu, to znamená o době, kdy se z obrovského množství atomů polovina rozpadne. Tedy tehdy se o tomhle ve fyzice zcela běžně už uvažovalo, že jsou určité zákonitosti, které nelze vyložit nebo nelze interpretovat tak

jako kdysi kauzálně, nýbrž jedině jako zákon velkých čísel nebo v rámci zákona velkých čísel. Takže to je jenom u toho *Jeanse*, že to tam je. To není jeho zásluha, on to nevymyslel. Teorie pravděpodobnosti se rozvíjí už stopadesát let před ním velmi intenzivně a on tam jaksi jenom uplatňuje ten argument, protože to visí ve vzduchu nebo je to přítomno.

Pokud jde o tu pravděpodobnost, to je důležitá věc, k tomu se vrátíme potom u *Teilharda*, proto to zdůrazňuji. *Jeans* je, snad je vám známo, nebo ne-li, tak si to jenom tak naznačíme, autorem takzvané *slapové teorie* vzniku planet, která vlastně je jednou z aplikací nebo je jakousi aplikací toho pravděpodobnostního *kalkulu*. Podle *Jeanse* putují, to s tím začíná, téměř všechny hvězdy vesmírem osamoceny. Zcela výjimečně tvoří jakési menší skupiny, ale většinou jsou zcela osamoceny. Přiblížení dvou hvězd na malou vzdálenost od sebe je událostí téměř nepředstavitelně vzácnou pro *Jeanse*. A tudíž je tedy i nepředstavitelně vzácnou událostí i vytvoření slapové vlny, protože k té dochází podobně, jako Měsíc přitahuje vodstva oceánů, takže dochází k přílivu a odlivu, tak když se setkají dvě hvězdy, tak navzájem působí obdobným způsobem. Jestliže jedna hvězda je v tak dostatečně neutuhnutém, to jest buď plynném, nebo alespoň tekutém stavu, že ta slapová vlna může vzniknout, tak jedna hvězda vyvolá slapovou vlnu v té druhé, když ta vzdálenost je přesně ještě tak velká, aby nedošlo ke srážce nebo nějakému trvalému vzájemnému zajištění těch dvou hvězd, ale ta jedna hvězda ještě unikne té druhé – nebo tam je to vždycky oboustranné, nemůžeme říkat, že to je jenom z jedné, obě hvězdy jsou v tom aktivně zainteresovány – no tak alespoň na jedné hvězdě vznikne slapová vlna tak vysoká, že se utrhne.

Kdyby Měsíc nějakým způsobem nebo nějaká větší hmota cizí z jiné soustavy, cizí tedy v rámci Sluneční soustavy, by se přiblížila tak blízko k Zemi, aby se nesrazila se Zemí, ale dostala se dostatečně blízko, tak by pravděpodobně vycucla do obrovského gejzíru vody oceánů například, poněvadž to je to jediné, co je tady tak pohyblivé. Samozřejmě také atmosféru, ale něco takového.

A teď, když se to utrhne, tak *James Jeans* si představoval, že se to utrhne v podobě jakéhosi cigára, které je nejsilnější uprostřed, začíná to malým množstvím hmoty, potom to roste a končí to zase malým. Proč si to takhle představoval, je poněkud pochybné, protože víme, že nejpravděpodobnější naopak je, že to má tvar kapky, to jest nejdříve to má velký objem a pak teprve při slábnutí síly se to zmenšuje ke konci, to je daleko nejpravděpodobnější. No ale to je jedno, u *Jeanse* ta teorie předpokládá ten doutník. No a ten doutník v té podobě nevydrží, protože je dlouhý, tak gravitace, různá velikost gravitace na jedné straně a různá rychlost těch jednotlivých částí toho doutníku nebo těch složek toho doutníku způsobí, že se ten doutník nutně musí roztrhnout. Protože není možné, aby rotoval jako doutník, protože ty kraje by musely rotovat daleko rychleji než to, co je blízko Slunci. Čili se to roztrhne, roztrhne se to na řadu planet, a to tak, že v té největší blízkosti u Slunce a v největší vzdálenosti u Slunce jsou ty nejmenší planety a uprostřed jsou ty největší.

Tedy nebyly žádné nebo takřka žádné údaje o složení planet, takže argument, který nás napadne hned na první poslech, že složení vnitřních planet a vnějších planet je naprosto odlišné v naší Sluneční soustavě – to jest, že Mars, Venuše, Země a pravděpodobně další ještě tyto tři planety jsou naprosto rozdílné od takového Uranu, Saturnu, to jsou zmrzlé plyny prakticky, hlavně *methan*, kdežto tady jsou těžké prvky, tam nejsou, tady jsou, možná že tam je nějaké malé jádro, ale spíš ne. Čili na první pohled je nepravděpodobné, že to vzniklo ze Slunce, poněvadž to by muselo mít pak naprosto stejnou povahu. Ale to je už jedno. Tyhle detaily nejsou teď rozhodující. Pro nás je rozhodující charakter té teorie, který počítá s tím, že planety mohou vzniknout jedině tam, kde se přiblíží dvě hvězdy tak do nejužší blízkosti, že vznikne ta slapová vlna. Tahle událost je nepředstavitelně řídká, nepravděpodobná, a tedy také planety kolem hvězd jsou tedy skutečností nepředstavitelně vzácnou podle *Jeanse*. Tak to je jeden argument pravděpodobnostní, který tam u něj najdeme, a druhý je teda vznik života. O tom se tam nešíří příliš, poněvadž to není jeho doména, ale říká, že tedy ta nepravděpodobnost vzniku života je tím větší, že už sama předpokládá tu obrovskou nepravděpodobnost, krajní nepravděpodobnost toho setkání dvou hvězd a vzniku slapové vlny a posléze planet. Ale teď ještě že je potřeba, aby některá z planet byla

umístěna na *orbite* tak vhodně, aby tam nebylo ani příliš horko, ani příliš zima. A to je dost úzký pás za druhé, že je potřeba, aby tam byly vhodné prvky, vhodná teplota té planety, vhodné podmínky k tomu, aby tam mohla být například voda v tekuté podobě, ani nezmrzlá, ani v páře, a aby v oceánech se mohly nějakým způsobem vyskytnout organické molekuly a tak dále. To nevíme jak, jestli je to odjinud z hvězd, což je krajně nepravděpodobné, protože to [nesrozumitelné], takže to musí vzniknout spontánně. Ale je to možné, aby to vzniklo spontánně? To je stejně nepravděpodobné. Tedy tato nepravděpodobnost roste neuvěřitelně do krajních rozměrů. On tam dokonce... to je druhý argument nepravděpodobnosti. První se týká vzniku planet a druhý se týká vzniku života. On o té nepravděpodobnosti ještě uvažuje. Tady je jeho argument, který je převzatý původně od *Huxleyho*, že kdybychom posadili já nevím kolik opic k psacím strojům a naučili je nahodile klapkat a nechali je já nevím kolik set miliard let klapkat na těch strojích – kdyby to šlo a klapaly by stále, nežraly by vůbec, jenom by stále klapkaly... dneska bychom řekli automatické opice, poněvadž přesvědčte opici, aby tak dlouho... Nepochybně, kdyby se to vypočítalo, tak za těch já nevím kolik miliard by se tam určitě vyskytl třeba čtvrtý sonet *Shakespeareův*. Ale prase aby ho hledalo. To tam neříká. To je tedy další záležitost. Tam by prostě vzniklo cokoli, jenomže by nikdo nevěděl, kde to je. To je protiargument, který hned říkám jako námitku.

A tam dává na uvážení, jestli je možno jen s tou pravděpodobností počítat, že tedy těch případů celkově je tolik, že přes tu velkou nepravděpodobnost přece jenom tu a tam, stejně jako nějaká ta opice náhodou musela naťukat ten sonet, tak že někde přece jenom ten život vznikne. Ale pak z toho uzavírá další věc a teď se zabývá zase tím pohledem na celý vesmír. Samotné hvězdy... Co je to vesmír tedy? Jak vypadá situace ve vesmíru? Samotné hvězdy jsou příliš žhavé, aby na nich byl možný jakýkoli život. Původně byly žhavé i planety, které byly vyrvané tou cizí hvězdou z hmoty Slunce. Později zchladly nesrovnatelně rychleji než samo Slunce a zachovaly si jakési nevelké vnitřní teplo a většinu přijímají od Slunce. Ale hvězdy samé jsou příliš žhavé. Většina prostoru mimo hvězdy je zase naprosto mrazivá. Takže v naprosté většině vesmíru není možný život. Ani na hvězdách přímo, ani mimo hvězdy. Skutečně to jsou jen nepatrné prostůrky kolem hvězd, jakési *orbity* tam, jakési takové sférické útvary, takové placky, kde ten život v zásadě je vůbec možný.

Co to znamená? Že ten vesmír není zařízený pro život. Poněvadž je absurdní, aby kvůli životu, který může existovat jen v těch uzounkých vzdálenostech, v uzounkých plochách nebo sférách, v těch prostůrcích sférických kolem hvězd, ale jenom tam, kde jsou planety, a k tomu dochází nepředstavitelně zřídka... takovýto vesmír, kdyby tady byl kvůli životu, kdyby život byl pro vesmír čímsi důležitým, rozhodujícím, že by představoval jakýsi hlavní, rozhodující produkt vesmírného vývoje, pak by to bylo neuvěřitelně neekonomicky zařízeno. Tedy všechno se zdá nasvědčovat tomu, že vesmír je zařízen kvůli něčemu jinému, pro něco jiného, má úplně jiný charakter. Je vůči životu naprosto chladný nebo mrazivý nebo žhavý, naprosto lhostejný, dokonce nepřátelský. A život ve vesmíru má charakter jakéhosi nezvaného hosta, nezvaného návštěvníka. On mluví o jakési písni na jednom prášku na mořském břehu hvězd nebo na mořském hvězdném písku.

Vyjadřuje se velice pěkně, literárně je to hezky napsané, je to velmi sugestivní, dalo by se říct mnohem méně intelektuální, než je *Pascal*. *Pascal* přesto přese všechno, jak jsme to minule četli, to je něco, co oslovuje jen lidi, kteří jsou schopni úvahy, jsou schopni nahlédnutí, kdežto *Jeans* to říká takovým způsobem, že je to takřka pro noviny. Každý čtenář novin je schopen se tím nechat ohromit. Líčí tam, jak v průběhu času na některých z těchto chladnoucích a Sluncem zvenčí ozařovaných planet se objevily první známky života. Nevíme jak a nevíme proč. Životaschopnost prvních jednoduchých organismů se projevovala něčím jen o málo přesahujícím pouhé rozmnožování a smrt. Organismy, které byly schopny hlavních dvou věcí: rozmnožovat se a chcípnout. Dvě hlavní vlastnosti kromě toho života. Ovšem z těchto nepatrných počátků tam líčí *Jeans* úplně překvapivě... když to člověk znova čte, tak najednou vidí, že tam sice stručně, v několika stránkách, ale vlastně říká to, co rozvádí pak *Teilhard* v úplně jiné perspektivě. No prosím tě, díky. Z těchto nepatrných počátků se rozvinul proud života, dosahujícího stále větší složitosti – to tam je u *Jeanse*, to je ta překvapivá záležitost – a vrcholícího v lidských bytostech, tedy v nás. Tahle

myšlenka tam je. A tak nyní, teď se staví na to naše lidské stanoviště, stojící na mikroskopickém zlomku zrnka písku ztraceného na pláži vesmírného pobřeží, pokoušíme se odhalit povahu a smysl vesmíru, který nás v prostoru i v čase obklopuje.

A naším prvním dojmem je něco blížícího se úděsu. Děsí nás propastné vesmírné vzdálenosti, děsí nás neméně propastné vzdálenosti časové, proti nimž je celá lidská historie pouhým okamžikem. Děsí nás naše krajní osamocenost a také hmotná bezvýznamnost našeho domova v prostoru. Ale daleko víc než cokoli jiného nás děsí zjevná lhostejnost vesmíru vůči životu, jako je náš. Lze dokonce říci, že se vesmír zdá být přímo nepřátelský vůči tomuto životu.

A teď tam je ten argument, který jsem už říkal: prázdný prostor je z největší části tak mrazivý, že by v něm umrzlo vše živé, většina hmoty v prostoru je zase tak žhavá, že by na ní byl život také nemožný. To je ovšem otázka, dnešní pohled na vesmír se poněkud liší. Ve vesmíru je pravděpodobně spousta hmoty, kterou nemáme možnost detekovat, protože nesvítí. Nejsou to jenom ta plynová mračna, která tu a tam můžeme zaregistrovat, když buď odrážejí, anebo naopak nechávají pronikat světlo nějakých galaxií v pozadí, anebo naopak stíní, že jsou to ta temná mračna. Ale pravděpodobně toho plynu, nesvítícího plynu, je strašná fůra. Dále je velmi pravděpodobné, že mnoho vyhaslých hvězd... Uvažuje se o tom, že život může existovat dokonce přímo na hvězdách, které jsou dostatečně vychladlé a kde živé bytosti nepřijímají energii ze vzdálené svítící hvězdy, nýbrž z povrchu té hvězdy, která energii ztrácí zevnitř směrem k povrchu, a tam na tom povrchu eventuálně ty bytosti můžou zabránit tomu dalšímu unikání do vesmíru, takže využívají všeho. Tedy v tomhle to už *Jeans* není tak nesporný dnes astrofyzikálně a astronomicky.

A říká: a navíc vesmírným prostorem křížuje množství nejrozmanitějších druhů záření, z nichž většina je pro život nepřátelská či dokonce ničivá. A v takovém vesmíru, uzavírá, jsme se tedy ocitli, ne-li omylem, tedy přinejmenším náhodou. Nemusíme ovšem být nikterak překvapeni, že existuje země a na ní život, neboť k náhodám prostě dochází. A jestliže vesmír trvá dostatečně dlouho – co to je dostatečně dlouho? Tenkrát ještě to nebylo vypočteno jako dnes – časem musí dojít k jakékoli myslitelné náhodě. To je argument, který se nám ozve potom, až budeme probírat současné astrofyzikální teorie.

Jestliže vesmír trvá dostatečně dlouho, musí dojít časem k jakékoli myslitelné náhodě. Napovím jenom hned, že protože podle *Einsteina* nemůže existovat dostatečně dlouho ten vesmír, aby došlo... poněvadž jenom pro ten *sonet Shakespearův* je potřeba, aby vesmír trval – přinejmenším ty psací stroje a ty opice, aby tam psaly – déle, než trvá vesmír. No tak je otázka, jak to udělat. Ta nejnovější teorie to řeší tak, jedna z těch nejnovějších teorií to řeší tak, že je nekonečný počet vesmírů, které si navzájem nejsou v cestě, protože jim není společný ani čas, ani prostor. Každý má svůj čas a svůj prostor.

No a jsou nejružnější, ale pouze ty, které vytvoří takové podmínky, aby tam vznikl život a aby vznikla nějaká inteligentní bytost, pouze ty jsou registrovány. Poněvadž když vzniknou miliardy vesmírů, kde žádný život a tím méně nějaká inteligentní bytost nejsou možny, no tak pochopitelně, kdo by to registroval? Není pozorovatelů takových světů. Není divu, když my lidé, inteligentní bytosti, pozorujeme vesmír, právě jen ten nahodilej jeden vesmír, v němž ten život vznikl, poněvadž my jsme v něm. Ale to je právě ten náš vesmír, ten naprosto nepravděpodobnej vesmír, kde vznikl život a inteligentní bytosti. Čili tím obejdou to dostatečně dlouhé trvání, pro které jim nedává *Einstein* dostatečně dlouhý nebo velký prostor.

Tedy časem musí dojít k jakékoli myslitelné náhodě. Nicméně pravděpodobnost takové události je extrémně malá. Ze všech uvedených důvodů se zdá být neuvěřitelné, že by vesmír byl primárně určen k tomu, aby vytvořil život podobný našemu. Kdyby tomu tak bylo, mohli bychom snad právem očekávat příznivější poměr mezi obrovitostí mechanismu a množstvím produktu. To je úvaha. Přinejmenším na první pohled se život zdá být krajně bezvýznamným vedlejším produktem vesmírného vývoje. My, živé bytosti, zůstáváme jaksi stranou hlavní cesty.

Takže tohle je to, co tam *Jeans* říká v první kapitole. To není jeho poslední slovo, má tam pak celou řadu dalších ještě zajímavých věcí a už minule jsem naznačil, že končí pokusem o jakési řešení poněkud

přijatelnější, totiž že zjišťuje, co je společné nám lidem a tomuto vesmíru. A co je společné? No to jsou ty matematické struktury. Vesmír je matematicky vyjádřitelný, řídí se podle matematických formulí, a my jsme bytostí, které jsme schopny rozumět matematickým formulím. Čili to je to, co nás spojuje. To je taková kuriozita na závěr té knihy. Tedy matematika, to je to, co nás spojuje s vesmírem. Je to trochu směšné, ale zase když uvážíte práci takového astrofyzika, a zejména dnešního, který pracuje dokonce ještě s počítači, což nebyl případ Číncův – no, to je velké ohromení, když se to všechno dá tak lehko matematicky zvládnout, modelovat. To je fantastické. Ta zkušenost je ohromující a je tak sugestivní, že musíme trochu rozumět, když se ten vědec takhle pomate. Je to něco, co nesmíme jenom shazovat. Musíme být schopni se tím nechat trochu také strhnout. Je to skutečně tak fantasticky překvapivá možnost, že ta matematika je tak aplikovatelná, že to je opravdu cosi... Bohužel ta přímá zkušenost je vyhrazená jenom těm, kteří tou matematikou vládnou; ti ostatní o tom slyší jenom z doslechu. Ale kdo je opravdu schopen s tím pracovat, tak musí být okouzlen, nebo spíš očarován. Takže tím si můžeme trochu přiblížit tuhle myšlenku, která se jinak jeví dost absurdně.

Tedy Čínc tímto způsobem potvrzuje zkušenost Pascalovu. Budeme to muset aspoň na chvíli přerušit. Moderní přírodověda, a zejména pak poznání vesmíru, znamená pro sebepochopení člověka nesmírné pokoření. On to tak neříká, ale je to tam přítomno; daleko víc si s tím vyhraje Pascal. Znamená otřes lidského sebevědomí, hlubokou depresi. Ztracena je jistota, s jakou starozákonní člověk a potom člověk křesťanské tradice přijímá své privilegované postavení ve světě. Ale ztraceno je i mnohem střízlivější vědomí člověka staré řecké tradice, že má své pevné místo v řádu světa, přestože jeho úděl je nesrovnatelně skromnější než úděl nesmrtelných bohů. Nová astronomie a astrofyzika zaplavila a stále zaplavuje lidstvo novými informacemi o uspořádání vesmíru a už mnohokrát musela vypracovat docela nový myšlenkový obraz jeho povahy a vlastností. Dokonce dnes už je to tak daleko, že se ten obraz mění každých několik málo let. S každým novým astrofyzikálním objevem se musí vyměnit myšlenkový model vesmíru.

Takže vznikají stále nové myšlenkové obrazy a zejména ty nové obrazy musejí jít ruku v ruce s nejnovějšími objevy, a někdy dokonce ani ne objevy, nýbrž jen výpočty fyziky elementárních částic, kvantové teorie a teorie polí. Celá ta teorie o *Big Bangu*, o tom velkém třesku, to není plod pozorování, nýbrž je to produkt modelování na počítačích. Tu a tam jsou nějaké několikapřipínáčky – když přichytnete mapu světa na zeď, tak ta astrofyzikální a astronomická pozorování jsou těmi připínáčky, kterými má ten model na tom světě nějak držet, má se k němu nějak přimykát. Ale ta mapa sama, to je myšlenkový model.

Postavení člověka v důsledku toho však nadále zůstává nejisté a otřesené. Člověk ztratil své místo. Čím víc ví člověk o vesmíru, tím ve větších nejistotách tone, pokud jde o jeho vlastní místo v tomto světě. Ztratil své místo a nenachází nové.

A teď to na chvíli přerušíme a chci vám pro takové uvolnění a odlehčení předvést něco z Engelsovy *Dialektiky přírody*. Také by bylo možno zvolit něco jiného, ale mně se zdá, že to dnes už snad nikdo nečte. Nevím, jestli Honza ještě ano, ale někdo z ostatních, o Engelsově *Dialektice přírody* jste asi vůbec nevěděli, natož abyste ji četli. Tak jsem sliboval, že pro určité odlehčení ukážu na tu *Dialektiku přírody*. Končil jsem tím, že postavení člověka zůstává nejisté a otřesené, ztratil své místo, nenachází nové a že ta jakási nezajištěnost nebo neprůhlednost lidského poslání nebo místa člověka ve vesmíru otrásla lidským sebevědomím. Kupodivu však ne vždycky. Někdy čteme texty, které jsou dokladem toho, jak to otřesení pozice člověka ve vesmíru není neseno těžce, ale je s jakýmsi *entusiasmem* přímo šířeno mezi davy. Vy čekáte, že to směřuje jenom k tomu Engelsovi, ale uvažte, že se tohle týkalo také toho velkého zápasu *geocentrismus* kontra *heliocentrismus*. Svým způsobem je dost kuriózní, že existovali lidé, kteří byli ochotni s nadšením a s jakýmsi prorockým zaujetím vykládat o nekonečnosti světů, jako Giordano Bruno třeba, a jít na smrt. Nebo lidé, kteří s životním nasazením probíjávali to, že člověk nežije na Zemi, která by byla středem vesmíru, ale že je prostě někde na okraji a že středem vesmíru je buď Slunce, nebo vůbec ani Slunce ne, a ani se neví, co je středem.

Rozumíte, ale s nadšením tohle! Kdyby to bylo tak, jako že to musíme uznat neradi, ale byli lidé, kteří se dovedli nadchnout touhle myšlenkou. Nechápete to? Mně to je naprosto nepochopitelné. Co je na tom za slávu, když ten Bruno mluví o nekonečnosti světů a ten člověk je tam naprosto ztracený, a on za to položí život. Je to zvláštní *psyché*, takové nějaké divné duševní rozpoložení, které umožňuje těm lidem... To byla celá plejáda myslitelů, kteří plni nadšení přesvědčovali lidstvo o těch nových skvělých vizích, v nichž Země přestává být středem vesmíru a stává se pouhým práškem bez významu pro světový vývoj. Nebo v nichž je člověk zbavován božského poslání a ukazuje se být jenom jakousi vylepšenou opicí. V nichž život, jak jsme viděli, je nahodilou plísní na povrchu některých malých a bezvýznamných těles, která dokonce postrádají vlastní světlo a jsou proto vidět...

--- (1984-10-15 Filosofická kosmologie IV (1)_04-1b_cleaned.flac) ---

Hejdánek: V této galerii nebo v této skupině lidí existuje tedy také příklad, který jsem avizoval, totiž Engels. Vždycky mi bylo záhadou, proč například Engels tváří v tvář onomu problematickému postavení života a zvláště člověka hledá řešení a spasení v jistotě, že hmota zůstává ve všech svých proměnách vždy stejná.

Tedy konkrétně, já vám přečtu příslušný text v souvislosti téže, jako všechno vzniká a zaniká, že taky slunce vychladne a zřítí se planety na slunce a vůbec všechno to pomine, že tak ale neotřesitelnou zůstává naše jistota, že hmota ve všech těch proměnách zůstává vždy stejná.

To jednak nehleďme na to, že to filosoficky je neudržitelné, aspoň podle toho, co jsme si tady kdysi vykládali a znova si budeme vykládat atd. Ale jaké potěšení z toho člověk může mít, že hmota zůstává vždy stejná? To mně bylo prostě vždycky nejasné. Mně to připadá nějaký takový ten freudovský *Fehlschritt*, prostě jakýsi chybný krok, nějaká taková deviance myšlenková nebo duševní nepochopení. On tam ještě dál říká – to si přečteme, teď to ještě řeknu jenom v tom útržku – hmota zůstává ve všech svých proměnách vždy stejná, takže se stejnou železnou nutností, s jakou vyhubí na zemi svůj vrcholný výkvět, myslícího ducha, zrodí jej jinde a jindy znovu. To je řečeno tedy s krafiátem, nebo použito krafiátovy formule: jediným mým potěšením v životě i smrti jest, že tak jako na zemi bude vyhuben veškerý život, inteligentní i neinteligentní, tak se stejnou železnou nutností vznikne zas jiný jinde a znovu. Jinde, jindy a jinde. Potěšení z toho, že prostě někde zase taky náhodou dojde k něčemu... se stejnou železnou nutností dojde náhodou k témuž... Absurdní, absurdní.

Okomentuju to později, teď vám přečtu celý ten úryvek, aby to nebylo vytrženo ze souvislosti. Stojí to za to, je to z úvodu k *Dialektice přírody*, z takzvaného toho prvního úvodu k *Dialektice přírody*.

Ostatně věčně se opakující sled světů v nekonečném čase je pouze logickým doplňkem současné existence nesčetných světů v nekonečném prostoru, což je teze, jejíž nutnost musel uznat dokonce i antiteoretický yankeeovský Draperův mozek. Takové ty nadávky, to je běžná součást té literatury. U Lenina toho je daleko víc. V *Anti-Dühringu*... Tak tady tohle je o přírodě, takže tam se to vyskytuje méně, v tom *Anti-Dühringu* tam hlavně jsou tyhle... Ale zajímavé. Věčně se opakující sled světů v nekonečném čase. Tady vidíme zase přejatou myšlenku, která se teď tváří v těch nejmodernějších astrofyzikálních teoriích jako objev. Tady to máme.

Nekonečný čas a věčně se opakující sled světů. Teď se to pokládá, jako světy, že jsou konečné. Ale jejich nekonečný počet, celá série v nekonečném čase. Že to podle nich není možné, že každý svět musí mít svůj vlastní čas a žádný čas mimo světy, nějaký, co by obklopoval všechny světy dohromady, neexistuje... To je jiná záležitost. A je to pouhým logickým doplňkem současné existence nesčetných světů. Myšlenka Brunova, kterou jsme si vzpomněli, ale nejnovější myšlenka těch lidí, kterým se zdá, že nemůžou vysvětlit, jak to, že jsme tady my v tomhle vesmíru. A tak proti dobrým zásadám středověkým, že *principia non sunt multiplicanda praeter necessitatem*, že principy, počátky, nemají být množovány nad nezbytnost, nad nezbytný počet. Aby vysvětlili to, že tady jsme, tak... Mimochodem tuhle formulaci krásnou má ten Davies, kterým se pak budeme zabývat.

Říká, no tak je to otázka, jestli pro někoho opravdu je větší svízeľ si myslet, že tenhle svět je stvořen inteligentně, než předpokládat, že je tady potřeba nekonečné množství světů, aby některé z nich

vypadaly tak trochu slušněji jako náš. To je velmi nákladná záležitost, ten nekonečný počet světů, aby potom se dal jako tento čírou náhodou takový, že tam život a lidstvo může žít. To je skutečně takřka... Hmota se pohybuje ve věčném koloběhu, jenž se dovršuje teprve v údobích, pro něž náš pozemský rok již není postačujícím měřítkem. V koloběhu, v němž doba vrcholného vývoje, doba organického života a ještě více doba života bytostí vědomých si přírody i sebe samých, je stejně skoupě vymezena jako prostor, v němž se objevuje život a vědomí. V koloběhu, v němž každý konečný způsob bytí hmoty, ať již je to slunce nebo mlhovina, jednotlivý živočich nebo živočišný druh, chemické slučování nebo rozkládání, jsou všechny stejně pomíjející a v němž není nic věčného, kromě věčně se pohybující hmoty a zákonů, podle nichž se pohybuje a mění.

Člověk by čekal, když to takhle přečteme, že výsledkem je deprese. A teď nastojte: Avšak, ať již se tento koloběh opakuje jakkoli často a nelítostně, ať vzejde a zahyne sebevíce milionů sluncí a planet, ať trvá jakkoli dlouho, než se v některé sluneční soustavě aspoň na jediné planetě vytvoří podmínky pro organický život, ať již budou muset vzniknout a zahynout nesčetné organické bytosti, než se z jejich středu vyvinou živočichové s mozkem schopným myšlení a naleznou nakrátko vhodné životní podmínky, načež budou rovněž bezmilostně vymýcení, máme jistotu, že hmota zůstává ve všech svých proměnách vždy stejná, že žádný z jejích atributů nemůže být nikdy ztracen, a že se stejnou železnou nutností, s jakou vyhubí na zemi svůj vrcholný výkvět, myslícího ducha, zrodí jej jindy a jinde znovu. To je teda vyznání víry tohle, ale věď... Je to skutečně prostě... to je text k zamyšlení.

Všimněte si, že i tato Engelsova útěcha je vlastně závislá na zpochybnění druhé věty termodynamické, neboť předbílá vědu a přímo jí dává za úkol meze platnosti této věty odhalit. Tedy ta druhá věta termodynamická, to je ta, že prostě při každé změně jedné formy energie v druhou dochází k jakési ztrátě ve formě energie tepelné. A z té už to zpátky do ostatních forem nejde, takže to jsme si už o tom říkali, to je ta energetická... ta tepelná smrt vesmíru. Na základě... platí-li druhá věta termodynamická, není možné *perpetuum mobile*. Jestliže ale Engels tam říká, že ať zanikne cokoli, tak vždycky to zas vznikne znovu, tak to je teda *perpetuum mobile* málo platný. Čili v tom... ale on nejenom, že to je v tom obsaženo, on to tam přímo cituje, on to tam přímo říká.

Jedno je však jisté. Byla doba, kdy hmota našeho vesmírného ostrova přeměnila v teplo takové množství pohybu, nevíme dosud jakého druhu, že se z toho mohly vyvinout sluneční soustavy náležející alespoň k dvaceti miliónům stálic podle Mädlerá. To mezitím daleko... to je vyšší. Jejich postupné odumírání je rovněž jisté. Jak proběhla tato přeměna víme právě tak málo jako vypař... [nesrozumitelné]. Zda budoucí *caput mortuum* naší sluneční soustavy, tedy mrtvola naší sluneční soustavy, se někdy opět stane surovinou pro nové sluneční soustavy. Však zde se buď musíme odvolat na stvořitele, anebo musíme dojít k závěru, že žhavá surovina pro sluneční soustavy našeho vesmírného ostrova vznikla přirozenou cestou díky proměnám pohybu, jež jsou pohybující se hmotě vlastní podle její přirozenosti, a jejichž podmínky musí hmota reprodukovat, i když teprve po miliónech a miliónech let, víceméně náhodně, avšak s nutností, jež je vlastní náhodě.

Možnost takové přeměny se nyní stále častěji připouští. Dospívá se k názoru, že konečný osud nebeských těles spočívá v tom, že se zřítí jedno na druhé. Vypočítává se dokonce množství tepla... mimochodem tohle je 1875, to by bylo zajímavé teda. Vypočítává se dokonce množství tepla, jež se musí při takové srážce vyvinout. Náhlé vzplanutí nových hvězd, jakož i náhlé zvětšení jasnosti hvězd již známých, o němž nás zpravuje astronomie, vysvětluje se nejsnáze takovými srážkami. To je naprostý *nonsense*, když se to spočítá, tak kdepak by se vzaly ty obrovské kvanta energie, to je jediné teda termonukleární reakce. Přitom se pohybuje ne naše skupina planet kolem Slunce a Slunce uvnitř svého vesmírného ostrova, nýbrž pohybuje se také v prostoru celý náš vesmírný ostrov v relativní dočasné rovnováze s ostatními vesmírnými ostrovy, neboť ani relativní rovnováha volně se vznášejících těles nemůže existovat bez vzájemně podmíněného pohybu. Kromě toho připouštějí mnozí badatelé, že teplota vesmírného prostoru není všude stejná. Konečně víme, že až na nepatrně malou část mizí teplo nesčetných sluncí našeho vesmírného ostrova v prostoru a marně se namáhá, aby zvýšilo teplotu tohoto prostoru alespoň

o milióntinu stupně. Co se děje s tímto nesmírným množstvím tepla? Všude se vyzařuje samé teplo a všude zima kolem.

Zajde navždy při pokusu ohřát vesmírný prostor, přestane prakticky existovat a existuje dále již jen teoreticky v té skutečnosti, že se prostor oteplil o zlomek stupně, počínající deseti nebo více nuly. Tato domněnka popírá neznitelnost pohybu a připouští možnost toho, že se postupnými srážkami nebeských těles veškerý existující mechanický pohyb promění v teplo, a to se vyzáří do vesmíru, čímž by přes veškerou neznitelnost síly přestal jakýkoli pohyb. To je ta tepelná smrt. Mimochodem zde se ukazuje, jak nepodařený je výraz neznitelnost síly místo neznitelnost pohybu. Konec závorky.

Docházíme tedy k závěru, že jakýmsi způsobem, objevit jej bude jednou úkolem přírodovědy – tady dostává přírodověda objednávku – musí teplo vyzářené do vesmíru mít možnost proměnit se v jinou formu pohybu. Musí mít možnost to teplo proměnit se v jinou formu pohybu, v níž se může znovu soustředit a aktivně působit. Tím padá, už padá, teprve ta věda to musí dokázat, ale už tím padá hlavní obtíž, která stála v cestě uznání zpětné proměny odumřelých sluncí ve žhavou mlhovinu. Tedy ten způsob úvahy je opravdu prostě přání otcem myšlenky, to je naprosto jasné. I když já sám souhlasím plně s tím, že druhá věta termodynamická je nedržitelná jako univerzální zákon. Ale musí se to trošičku kritizovat jinak než tímto způsobem, takhle můžete vyvrátit cokoli, stačí dát vědě úkol, aby to dodatečně prokázala, co vy říkáte.

Takže to už jsme si říkali, že se stal Engels zastáncem chápání vesmíru jako skutečného *perpetua mobile*. A to je zase myšlenka, která se objevuje v jistých souvislostech, ovšem kriticky, v distanci, v současné astrofyzice. Proto to také tam uvádím, že pak budeme mít možnost si na to vzpomenout.

Vrátíme se k tomu znovu tedy. Tedy teď mi šlo teda skutečně jenom, ne o tu argumentaci a tak dále, hlavně o poukaz k té pozoruhodné psychologii některých lidí, pro něž pohled na život a na lidstvo jako na nějaký vedlejší produkt vesmírného vývoje byl důvodem nikoliv k té depresi a k jakémusi pesimistickému pohledu na život a na lidstvo, ale důvodem k jakémusi vědeckému nadšení, *entuziasmu* a k teoretickému úsilí, eventuálně teoretickému úsilí, to nebyl tady ten případ, hodnému lepších věcí. To byl případ toho zarputilého boje geocentriků proti heliocentrismu. Měli pravdu, ale ta taková zvláštní zaťatost spojená s nadšením, fanatismem těchto lidí, ta zaráží. Co člověka může vést k nadšení, když si dokazuje svou vlastní nicotnost? To je pozoruhodná záležitost.

No, víc už toho asi zkoumat nebudeme. Na své myšlenkové cestě se vyhneme oněm myslitelům, čistě z praktických důvodů, samozřejmě bychom to mohli probírat také, kteří na útok moderní přírodovědy proti člověku a jeho výsostnému poslání odpověděli neméně krajním protiútokem, že totiž zpochybnili ne pouze přírodovědu, nýbrž samu přírodu. A právě tak jako přírodověda se pokusila ukázat, že život a lidstvo jsou vedlejším produktem vývoje hmoty, tak naopak samu přírodu učinili vedlejším produktem ducha.

No, to je nejznámější příklad Hegel, ale nebyl sám, má své předchůdce a bohužel i následovníky.

Nevyhneme se těmto myslitelům proto, že by jejich pokusy nepatřily do dějin filosofické kosmologie, samozřejmě tam patří, ale spíše proto, že jejich skutečný význam je v jiných oborech a oblastech a že k tomu, jak se dnes utváří v hlavách myslitelů filosofický obraz kosmu, přímo vlastně nijak nepřispěli. Je to jakási slepá ulička.

Pokud u nich najdeme myšlenky, jež nám připomenou některé myšlenky dnešní, není tu obvykle žádné souvislosti genetické. Jsou to jen nápady, k jejichž provedení chyběly tehdy nezbytné myšlenkové a často i experimentální předpoklady. A tyto myšlenky byly díky invenci moderních přírodovědců znovu formulovány, znovu objeveny, ale ne tak, že by se navazovalo. Dodatečně je možno shledávat určité podobnosti. Geneticky se neosvědčily jako významné.

To je případ mnoha oborů. Je to příznačné, nedávno, asi před třemi roky, bylo velké výročí Bolzana a vyšla taková selekce z toho jeho *Vědosloví*. Pravda je, že Bolzano je skutečně předchůdcem té myšlenky moderní matematické logiky po mnoha stránkách, jak teoreticky, tak v tom provedení. Ale fakticky to všechno bylo objeveno jinak, bez souvislosti s Bolzanem. Tím novým mužem, který s tou myšlenkou

přišel a netušil nic o Bolzanovi, byl Frege. Ten byl zase zapomenut, ale znovuobjeven Russellem a Whiteheadem, když psali svou *Principia Mathematica*, díky tomu, že se s tím setkali a rozuměli mu díky tomu, že přišli s tím svým. Tam to bylo dvakrát za sebou.

Bolzano přišel s myšlenkou a upadla do zapomnění. Nikdo tomu prostě nevzal vážně tehdy, tu rozhodující myšlenku prostě nikdo nekapíroval. Pak s tím přišel Frege a zase úplné zapomnění. A pak znovu přišli Whitehead s Russellem a ti konečně to prosadili a od té doby jede symbolická logika. Tedy bez genetické souvislosti. Kdyby nebylo Bolzana a kdyby nebylo Fregeho, tak ten Russell s Whiteheadem stejně ty *Principia* napsali. Oni to dodatečně, když už formulovali ty rozhodující věci, formulovali sami, tak našli své předchůdce.

Tady se nabízí myšlenka, že je tomu tak ve většině případů, i když třeba ta distance časová mezi formulací vlastní myšlenky a nalezením předchůdce nemusí být tak velká. Pravda je, že jestliže nejsme schopni něco po svém promyslet, tak je pravděpodobné, že neporozumíme tomu, kdo s tím přišel před námi. Dneska jsem četl moc hezkou věc, citát v opise toho rukopisu, anekdotu jakousi. Přišel jakýsi žák, student, dělat zkoušku u Pekaře a Pekař první otázku mu dal: „Co důležitého jste četl v dnešních novinách?“ A student zrozpačitěl a říkal, že se poslední čtrnáct dní věnoval zcela přípravě na zkoušku a že vůbec nečetl noviny. Načež Pekař mu to ostře vytkl a říká: „Jak chcete rozumět jedenáctému století, když jste nečetl dnešní noviny?“ Něco na tom je. Protože samozřejmě má to své meze, ale když se nevyznáte v situaci, ke které máte blízko, jak se máte vyznat v situaci, která je tak vzdálená?

No, tak to k tomu, že tam není žádná souvislost genetická u toho Hegela a podobně. Patrně prostě přímý vliv na přírodovědu neměli. I když třeba je impozantní, že Hegel neobyčejně dobře současný stav přírodovědy znal. Je spousta filosofů, kteří kecají do všeho možného a neznají ty obory. Hegel patří k těm vzácným filosofům, kteří si dali tu práci, že důkladně prostudovali celou řadu oborů, takže si mohl dovolit věcně, legitimně psát *Encyklopädie der philosophischen Wissenschaften*, filosofický spis, kde chtěl zahrnout encyklopedicky výsledky současných věd. Skutečně prostudovat, to si nevymýšlel. To je na tom respektabilní. Ale stejně to nebylo k ničemu. Že by měl Hegel přímý vliv na přírodní vědy, se takřka nedá doložit. Jinej takovej příklad, kdy nejde o genetickou souvislost, teda o význam pro genezi nějakého problému, nějaké teorie, jsou řečtí atomisté. Novodobá přírodověda sáhla po termínu jimi raženém, ale na základě docela odlišných motivů a v úplně jiných souvislostech, v jiných kontextech.

Nicméně lze také říci, že tito myslitelé, kteří chtěli vyložit, *interpretovat* přírodu jako jakýsi vedlejší produkt ducha, jako skutečnost odvozenou, představují jenom druhou stranu téže mince. Není to vlastně úplně jiný myšlení, je to myšlení převrácené naruby. Myšlenka totiž naruby převrácená, myšlenka, kterou jsme se právě zabývali. Přírodní věda a zejména ty její obory, které nejvíc přispívají k poznání vesmíru jako celku, pronikla a stále dále proniká do hloubky, odhaluje netušené skutečnosti i souvislosti mezi skutečnostmi, ale ztratil se jí člověk. To jsme si říkali už minulý týden.

Někdy se to formuluje tak, že se ztratil subjekt, a to je jenom jeden aspekt té věci. Skutečností je, že to, čím se moderní věda, především přírodověda, ale později i psychologie a sociologie, čím se zabývá jako člověkem, že to vlastně není člověk, že to je člověk redukováný, je to jakýsi neadekvátní model člověka. Ten člověk skutečný se vědě ztratil.

Tedy v tomhle tom smyslu tahleta ztráta člověka, ta je společná těm přírodovědcům i myslitelům typu Hegela, kteří to obrátili a tu přírodu udělali jenom produktem ducha. Totiž mám-li celou přírodu udělat produktem, vedlejším produktem ducha a vývoje ducha, tak musí jít ne o ducha mého, nýbrž o ducha světového, takzvaného *Weltgeist*. No a to znamená, že tam ten člověk je ztracen též.

Takže ta situace je, ať chceme nebo nechceme, příznačná tím, že v moderní době, v moderním myšlení vědeckém i filosofickém, je vlastně člověk, ne-li zcela ztracen a *anihlován*, tak že je neobyčejně znevážen. Dochází k neobyčejné inflaci, pronikavé inflaci lidských hodnot a hodnoty člověka a lidstva vůbec. Tak tady skončím a...

Jiný hlas: Mě napadlo, že sice tady byly v podstatě velice stručně a pochopitelně nastíněny dvě alternativy, který v průběhu dějin filosofie v soustavě člověk a vesmír nebo duch a hmota byly vždycky v

protikladu. I když teda v podstatě rub a líc jedné mince. A mě by zajímala jakási tedy vlastně třetí alternativa, která by byla optimálnější. Aspoň se o ní tak nějak pokusit jenom třeba stručně, jaksi nařknout. To se možná bude postupně řešit třeba až po těch moderních přírodovědcích, astrofyzicích a tak. Protože s tímhle se většinou ve svých malých letech potýkají s těma důrazama buď na tu jednu stranu nebo na tu druhou stranu. Buď se to redukuje nebo se to...

Hejdánek: Nebo se to dá dohromady. Máme ještě tuhle možnost. Tahle možnost definitivně byla vyřazena. Tahle možnost zůstává tam, kde nebylo zavedeno pojmové myšlení.

Jiný hlas: To vím, že v orientu, v Asii a tam. Ale z tohohle vyplývá teda, že jestliže tahle je vyřazena z evropského myšlení, tak musí existovat jiná, v jiných východiscích ji musíme hledat. Není možný ani jedna ani druhá, tak musí bejt mezi nima nějaký určitý kompromis.

Hejdánek: Možná jsem se nevyjádřil přesně. Právě ten kompromis není možný. Je potřeba se pokusit to pochopit novým způsobem.

Jiný hlas: To jsem měl spíš tohle, ne kompromis, v čemž by se od obojího nechalo to jeho.

Hejdánek: Jistě, ano. Jenomže ten problém je v tom, že to starý řešení, jaký se najde v orientu a v různých těch tradičních starých mytologických představách a tak dál, ale dodnes teda hlavně v orientu, tak ten je vyloučen. Ten prostě zavedením pojmového myšlení neobstojí. Ten se rozloží. Ten může ještě fungovat jedině jako pověra v prostředí, kde se ta evropská tradice dosud neprosadila. Jakási pověra, která žije tak nějak spíš v podzemí.

No a samozřejmě máte zcela pravdu, že nevyhovuje ani zdůraznění toho přírodního rázu vesmíru, ani zdůraznění toho ducha. Ovšem ten problém je jinde. Chyba tohohle dvojího zdůraznění spočívá v tom, že v obou případech ten člověk je popřen.

A jestliže postavíme ten problém tak, že se má ukázat místo člověka, že se má znovu nějak najít místo člověka ve vesmíru, tak pak se ovšem ukazuje, že nevyhovovaly ani ty starý mytologický představy, který ještě nebyly narušeny pojmovým myšlením, protože tam šlo o jakousi *anihilaci* individua, která je vlastně obdobou té *anihilace* ve vývoji evropského myšlení. Vlastně ten vývoj evropského myšlení dospěl do stejné situace, abychom to teda nehodnotili hned, v jaké je to mýtické, tradiční mýtické myšlení. Tradiční mýtické myšlení, to jsme si tady říkali víckrát, zopakují pro některé nové, je charakterizováno – zase jsou na to různé názory, já se přidržuji *Eliada*, který se vyučil u *Junga*, a prostě mně připadá jeho teorie nejvhodnější pro mé potřeby. Je to taková subjektivní trošku možná záležitost, jeho koncepce byly kritizovány, ovšem byly kritizovány v jiných bodech, než v kterých já to používám. Pro něho k podstatě mýtické orientace archaických lidí patří orientace na *archetypy*.

Hejdánek: Člověk se obává budoucnosti, v které se může stát cokoli. Každý krok, který dosud nebyl učiněn, je krokem do zkázy. Já si mohu uchovat existenci, mohl bych se udržet při životě, udržet při existenci jedině, když se uchopím, přichytím nějakého pravzoru, s kterým se nejenom napodobím, ale s kterým se ztotožním. Ovšem každé ztotožnění s *archetypem* znamená ztrátu individuality. Čili pro mýtické vědomí je vědomí sebe sama jakožto *individua* čímśi scestným.

Tedy lidský život je převáděn na něco jiného, na něco cizího. Zásadně je hodnotný pouze tehdy, když je odcizen, když se odcizí sám sobě a ztotožní se s pravzorem. Výhodu ovšem to mělo tu, že ten pravzor byl lidský, měl lidské dimenze. To, co by se dneska mohlo stát pravzorem v moderním přírodovědeckém obrazu vesmíru, to je naprosto nelidské. Čili tam ta ztráta lidskosti je daleko dramatictější, protože nejde už jen o ztrátu individuální lidskosti, nýbrž o ztrátu lidskosti vůbec. Tedy o nějaké znevážení nebo likvidaci a tak dál.

Co to znamená? Ty východní nebo orientální všelijaké doporučované cesty nevedou nikam. Zprv se rychle rozloží, prostě jsou nadále neudržitelné v atmosféře logického myšlení, pojmového myšlení. Prostě neobstojí. Oni nemají čím se bránit. To je jediná možnost, ta cesta pro nevzdělance, a nebo pro vzdělance, kteří mnoho vědí, ale ničemu nerozumějí, kteří neproniknou k podstatě, a kteří to všechno hodí, celou tu moderní vědu a moderní myšlení hodí za sebe, nechtějí o tom nic vědět, a teď se unaveně ponoří do nějakých těch východních typů myšlení. To není žádné řešení.

Všem tam je to neudržitelné. Nejenom že nejde o kompromis, ale nejde ani o žádný návrat. Tady jde o to všechno znovu promyslet, všechno myslet od základu jinak. Proto se tím zabývám, že na tomhle se ukazuje ta nezbytnost začít u zcela nového myšlení, zcela nové filosofie a zcela nové vědy samozřejmě také, protože my jsme si ukázali třeba na tom, že vlastně ten Hegel je jenom jednou stránkou, druhou stránkou, rubem toho vývoje přírodovědeckého. A že vlastně v něčem si jsou společní, totiž že ztratili smysl pro život pro skutečného, živého, konkrétního člověka.

Tedy žádný poukaz k tomu, že třeba v buddhismu k tomu rozpadu na subjekt a objekt nedošlo a že to tam je, to je naprosto nedostatečná analýza. Fakticky je to tak, že tam řešení je dosaženo tím, že člověk *anihiluje* sám sebe. Dosáhne jakéhosi stavu, v němž už přestává být sám sebou. Čili je to jen jakási zvláštní, dlouho vytrvávající forma toho archaického typu myšlení a života, který se nutně rozloží všude tam, kde se dostane do úzkého a pravidelného kontaktu s tím evropským živlem toho pojmového myšlení.

Jiný hlas: Říkal jste, že u toho mýtu v té první etapě byla výhoda, že ten pravzor měl lidské dimenze, kdežto dneska už moderní věda lidské dimenze... to mně není moc jasné.

Hejdánek: Protože ty pravzory, tedy to, co by se mohlo stát v dnešním modelu přírodovědeckém pravzorem, to vůbec nemá – to není člověk už. Co se tady modeluje? Tady se modelují jednak atomy, subatomární částice a ty vazby všelijaké, ta gravitace a ty pole a tak dál. A na druhé straně to jsou shluky nějakých mračen plynů a tak dál.

Jiný hlas: To zmnožování a rozpínání vesmíru, to by mohl být taky pravzor.

Hejdánek: Ano jistě. Prostě s čím pracuje ta věda jako s pravzorem? A jak by to mohl být pravzor? Právě že to není lidské. Co to pro mě znamená, že vesmír má etapy, kdy se rozšiřuje a kdy se eventuálně zase smršťuje a etapy svých velkých třesků a zase velkých zániků. Co to pro mě znamená, jak já se na tom můžu podílet? Tehdejší pravzory byly takové, že skutečně člověk se mohl identifikovat. Jak já se můžu identifikovat? Ten problém je v tom, že takový Engels třeba se pravděpodobně nějakým záhadným způsobem mohl identifikovat s tím věčným koloběhem světa.

To, že ta hmota ve všech svých proměnách zůstává stejná a to, že se stejnou nutností, s jakou toto všechno vycípá, tak že se to zase někde jinde a jindy narodí znovu. Jako kdyby z toho měl nějaké potěšení, jako kdyby v tom měl nějakou útěchu nebo viděl v tom nějakou spásu. Jako kdyby tam něco takového jako ta záchrana tím sebeztotožněním jako kdyby tam bylo přítomno. Ale já tomu nerozumím, vždyť to žádný pravzor není. To je nějaký chybný úkol, to je přežitek, jakýsi pocit, který se dostavuje bez přiměřeného podnětu. To je něco jako když vám otevrou mozek a dotýkají se různými elektrickými špičkami, nabitými nějakými drátky, se dotýkají různých částí povrchu mozku, no tak máte dojem tepla nebo dojem... fakticky žádné teplo nikde není a máte dojem jakéhosi světla a nic nesvítí. Tak nějak mám dojem, že je to takový nějaký ten drátek, když se mluví o tom věčném koloběhu, že najednou prostě ten Engels z toho má dojem takové životní jistoty.

Jiný hlas: Myslím, že tohleto by se dalo dobře vystopovat, jak to souvisí s životním pocitem u těch původních bojovných militantních ateistů z minulého století. Myslím, že Sartre v *Slovech* tam krásnou zkratkou popisuje, jak se chovali ti tehdejší staří ateisté u stolu. Měli neustále potřebu zdůrazňovat, že žádný bůh není, a tudíž nemusí dělat tohle a ono, nemusí, od čeho všeho jsou svobodní. Takhle je popisoval a říkal: To byli vlastně v té době – v Evropě, v křesťanství, ve Francii, v druhé polovině 19. století, kdy byl Bůh mrtvý – to byli jediní náboženští lidé. S tím, jak neustále otravovali společnost, která byla povrchně katolická, ty střední vrstvy francouzské tam neustále otravovali s tím vědomím, že žádný není. Přitom v tom byla, on to popisuje, jistá taková ušlechtilost. Vlastně i těm ostatním ukazovali, že není, ale oni přesto u stolu prostě nepokoušou své spolustolovníky, zůstávají... A tady se zdá, že je něco z takového zápasu o to...

Hejdánek: No dobře, no dobře, to jsi jenom hezky popsal, ale je tomu možno rozumět? Já si tomu dobře rozumím, dokonce, kdyby se v tom ukázalo, jak se v tom dál pokračuje, bych to lépe dokonce sledoval dál s tím, že je možné z toho něco vytěžit. Ale to je otázka, jestli to musíme zase, co najednou vypadá

neproduktivním [nesrozumitelné].

--- (1984-10-15 Filosofická kosmologie IV (2)_04-2a_cleaned.flac) ---

Jiný hlas: A druhá, i když ty důsledky pociťujeme v současnosti naprosto v tomto nesmyslu, ale to, že ten Engels přímo třeba říká, květ v hmotě, takže to bere člověka a vůbec organický život a člověk jako vrcholem, tak nebere, to přece není řečeno, že by ten člověk byl vlastně zanedbatelný prach a byl by vedlejší produkt vesmíru, který by vlastně neměl nic společného. Naopak tam je řečeno, že je vrcholem. Ale dává ho do takové roviny, že všechny ty elementy, které k tomu předcházejí, to znamená neorganická příroda, jsou jakéhosi stejného druhu, že mají stejné osudy s tím, že to všechno zaniká. Tak jestliže zaniká všechno, tak proč by neměl zanikat i ten květ? Protože tím, jestliže jsou postaveni na této rovině zániku a té změny, tak v podstatě v tom potom už prostě není. Nakonec i potom ten důraz celého marxismu je na historický materialismus a ne na nějakou Engelsovu dialektiku, to je v podstatě zanedbatelná věc, která se někde objeví v nějakých propagandistických podpoře ateismu a tak dále. Ale tam je taková, já když jsem to četl a tehdy si to pamatuju, že přes tyto různé lapsy na mě dýchla jakási možnost, že, co bych to dneska asi nazval, že ve všech těch věcech, včetně člověka, když řeknu věci, tak to dám do závorky, nemyslím to nijak pejorativně, ale je tam jakási přítomnost čehosi, co je jakási možnost jakéhosi vztahu mezi člověkem, kosmem, že ta hranice, to rozdělení padá. Je možné, že tento intuitivismus je živěn právě tou rovinou možnosti, že se vlastně uspořádá jakýsi řád a že člověku tam přináležejí určité místo, třeba i to nejhlavnější, co se týče té roviny hierarchické. Ale přesto je spojen s tím, co předcházelo, i s tím koncem a s tím zánikem, že se to zase objeví někde jinde a tak dále. Takže se mi to zase úplně nezdá, že by to byl určitý chybný krok, ale že to je jakýsi krok, který dělají třeba dnešní přírodovědci, kteří se snaží najít cosi podobného. Ale zatím, co jste říkal, v minulosti jsem tady nebyl, dělají tu chybu, že vlastně prakticky jdou na to s nedostatečnou filosofickou výzbrojí. Takže se utápí v lasech své nevzdělanosti, s určitou diletantností, z určitého nepřehledu, co to vlastně filosofie je a jak k těm věcem přistupovat.

Hejdánek: Vy jste tady teď vyložil toho Engelse skutečně v nejlepším světle. Možná, že takový ani nebyl, já nevím, ale tenhle pocit jsem měl. Vlastně my se tady chceme dobrat něčeho podobného tomu, co jste teď tady říkal, totiž ukázat, že je jakási sourodost člověka se světem. Jenomže v čem ta sourodost spočívá?

Podle Engelse ta sourodost spočívá v tom, že ve všech těch proměnách ta hmota zůstává stejná. To je ta sourodost. Celkem, že jste tam řekl o tom, zdůraznil ten květ, což znamená, že skutečně to je vlastně zase myšlenka, kterou najdeme u *Teilharda de Chardin*, který to tam dokonce rýsuje tak, jak ty jednotlivé vývojové větve, jak tam jsou a nakonec jak dojde k tomu vykvetení v lidském rodě, v lidské zoologické skupině. A ten květ tam dokonce názorně, že nejdřív se to od sebe vzdaluje, ale potom se to zase přibližuje, dochází to k sobě a teď to zakroužkuje nebo integruje v celek. To je ta představa toho květu, takového spíš poupěte než květu.

Ale co je důležité na tom, že to hledisko, co je květ a co je pouhý prostředek k tomu květu, nějaký šlahoun třeba, na kterém ten květ teprve je, o tom se tam vůbec nemluví. To se předpokládá, jako že každý v podstatě ví, o co jde. Ale co je měřítkem toho, co je květ a co není květ? Když se se stejnou nutností všechno vždycky vrací, všechno se to stejně opakuje. Proč zrovna květ není něco jiného? Že to tam on mluví o květu, ale fakticky to je nedoložené. To důležité, co zdůrazňuje, je, že ve všech těch proměnách ta hmota zůstává neproměnná, nezměnná. To je ta jeho jistota, to je jeho víra, že ať se děje, co se děje, tak hmota zůstává hmotou. A to je ta absurdita. Čili sourodost tohoto typu je podle mého soudu filosoficky myšlenka k ničemu.

To, že živej člověk a umřelej člověk, že hmota furt tady zůstává, to je nějaký argument? Fakt je, že když nějaký člověk umře, tak je nenahraditelný a už tady nikdy nebude. A že hmota je věčná, mně to nemůže vysvětlit a to mě nemůže utěšit. Prostě to, že věci vznikají a zanikají, to se nedá ulehčit tím, že prostě kdykoliv zaniknou, tak zase jinde a jinde vzniknou znova. Prostě že tady budou jiní Einsteinové a budou tady jiní Picassové a vždycky znova to všechno. Vždyť je to naprosto nelidské. Copak to není znevážení té jedinečnosti, o které jsme minule mluvili? Tady vlastně tím, že se všechno opakuje vždy znova v té

vesmírné koloběžce, tak z každého uměleckého díla uděláte rutinní produkt vesmírné továrny. Tady prostě nic jedinečného neexistuje, protože se to vždy znovu opakuje jinde a jinde se stejnou železnou nutností. Jako to chcípne, tak se to zas objeví někde jinde. Kde tady je jedinečná situace, jedinečná lidská osobnost a tak dále? To prostě neexistuje. Tam máte jenom konfekci. To je vesmírná superkonfekce. To tam je, to je pravda. Tedy ono je to dobré tam ukázat na některé pozitivní věci, ale zdá se mi, že jste to trochu přecenil u toho Engelse, i když tam je slovo o tom květu, tak ten květ je tam neorganicky, je tam zasazený, neví se proč. Tam není ten důkaz nebo není ani argumentace provedena, jak se pozná, co je květ a co je pouhý průchod. A i když o tom tak mluví, o tom květu, tak může si dovolit, že celý ten vesmír vlastně je tady proto, aby lidsky došlo k tomu květu tak to bych si nedovolil říct. To se neodvažuji. To, co je u Teilharda, to absolutně. Jisté období tam je naznačeno, ale to jsou rezidua, to nejsou nové principy. To jsou rezidua, čili *de facto* ta absurdní myšlenka vesmírných koloběhů je vůbec držitelná jedině na rozpadajícím se názoru jiného typu, ze kterého si podržuje některé momenty, aby vůbec ještě nějak se dala strávit. To, že mluví o květu, to je prostě reziduum. To není zdůvodnitelné z těch principů, z nichž on vychází.

Jiný hlas: To taky není polemika s vámi, tohleto. To je spíš ukázka, že i u toho zamyšlení, že přesto, co tam je u něj vlastně nemyšlené, je možné, to znamená, že už to s ním v podstatě nemá nic společného, je možné se třeba od toho – aspoň pro mě to kdysi bylo – že jsem se k čemusi odrazil od té linie, o které se tu hovoří. Ale já myslím, že tomu Engelsovi těžko... jistěže je to možné, ale ten jeho důraz na tu hmotu, protože to byl vlastně jeden ze zástupců, kteří lpěli na tomto důrazu, tak on s nějakými těmi důsledky, vidíme, kam to až vede, to odlištění, že on se s tím prakticky nezabýval. On chtěl prostě kategoricky Boha smést ze světa vědeckým způsobem a hotovka. To byl jeho hlavní důvod.

Hejdánek: Jistě, ale náš problém je v tom, jak to, že když to takhle líčí, tak je tím nadšen.

Jiný hlas: Já bych chtěl položit jednu otázku. Proč náboženští myslitelé a i *Sókratikové* to, co je v pohybu, zřejmě asi od toho si slibovali?

Hejdánek: No, to je naprosto přesné.

Jiný hlas: To unikání, dalo by se to nějak vysvětlit?

Hejdánek: Tak především tam je reziduum archaického mýtického myšlení, protože pro ně z těch živých lidských archetypů vznikly teď ty naprosto člověku odcizené principy, *archai*.

Jiný hlas: Ty jsou člověku tak cizí jako ten vesmír.

Hejdánek: Jistě, jistě, přesně tak. No a ten technický důvod, to byla fakticky historická geneze tohle. A ten konkrétní teoretický nebo dogmatický důvod neboli ta teoretická argumentace, ta byla založena v tom, že se začalo pracovat s pojmovým aparátem. A to jsme si ukazovali na tom *Faidrovi*, že jak Řekové, ti první myslitelé, byli přímo konsternováni a okouzleni, očarováni tou možností proti tomu všemu, co vidí kolem sebe a co se hýbe a mění a chátří a tak dále, prostě mínit vždy totéž.

Ta možnost myslet něco jako *arché*, mínit to jako vždy identické, ta je okouzlena. A protože fakticky navazovala do jisté míry na jakási mýtická rezidua archaického myšlení, tak se to takhle uplatnilo. To nebyla věc nějakého nového prorockého odhalení a spolehnout se na nějakou hmotu, to prostě bylo založeno v téhle věci. V době, ve chvíli, kdy se rozkládal mýtus, mýtické myšlení, ve chvíli, kdy byl učiněn objev pojmového myšlení – to jest myšlení, které je schopno konstruovat předmět míněný, *intencionální předmět*, jako nezávislý na čase a na prostoru, prostě mínit cosi a vždycky.

Za určitých situací, v různých souvislostech a různými mentálními pochody mínit vždy totéž, to jest například trojúhelník. To můžu mít vztek, nebo můžu být smutný, veselý, můžu mít náladu jakou chci, můžu se napít, pokud se docela nezlíruju, vždycky když míním trojúhelník, míním totéž, co míní všichni lidé na světě, nebo co jsem já mínil kdykoliv jsem na trojúhelník myslel. To je cosi epochálního.

Tyhle dvě – jakési reziduum mýtu a nový typ myšlení – umožnily formulovat ten postulát *arché*, principu. V tom je on předchůdce toho Engelse. Engels v podstatě velmi opožděně klade ten důraz vlastně týmž směrem, jenomže v době, kdy už to nadšení z toho pojmového myšlení dost vyprchalo. Dnes už je to pro nás taková samozřejmost, že to není zjevení pro nás. Musíme si uvědomit, že pro ty první filosofy to bylo

zjevení. Pro nás je to samozřejmost. Takže dneska se vracet k tomuto způsobu myšlení – nebo před sto lety, před víc než sto lety, asi před sto třiceti lety – tak to je trošičku anachronismus, ale máš pravdu, že to je vlastně velmi podobná záležitost.

Jiný hlas: Mně totiž není úplně jasné... tys teď vyložil, co umožnilo, že ti filosofové hledali, co je neměnné. Ale že to umožnilo, to ještě přece nevysvětluje, proč oni to dělali.

Hejdánek: Vždyť to vysvětlují ta rezidua mýtu, oni v tom ještě žili.

Jiný hlas: Ale ta rezidua mýtu bych řekl, že přicházejí ke slovu jak u toho Engelse, tak i u toho Teilharda. Přece k tomu mýtickému myšlení patřila jednak ta myšlenka té dobré uspořádanosti vesmíru, ale zároveň přece je doložitelný ten ohromný strach z toho, tato dobrá uspořádanost, že se zruší, že zavládne nějakým způsobem chaos.

Hejdánek: Jenomže to zároveň znamená, že ta dobrá uspořádanost byla narušena. Byla to vždycky křečovitá věc a bylo potřeba... pro mýtus je spíš typické, že tam jsou ty dvě – ta propastnice, do které se propadá všechno bez řádu, a potom ten svět řádu, který je vskutku existující. To je rozdíl od toho...

Jiný hlas: ta myšlenka toho dobře uspořádaného vesmíru, ta je řecká. V mýtu je vždycky přítomen ten jako ta vidlička, ta dvojcesta, je možno jít tou cestou správnou a tou nesprávnou. Správnou řádu, správnou protiřádu. Čili svět je vždycky jako dvojznačný, nebo ve světě jsou dvě skutečnosti. Vždycky ten manicheismus tohleto vyložil, pojal dost s opožděním teda taky už do jisté míry ve filosofickém světě pojal dost věrně. Tohleto v každém mýtu je. Tam je chaos a řád. Pro každý – že svět je řád, to není myšlenka mýtická. To je myšlenka řecká. Že svět je *kosmos*. To už je ten mýtus v naprostém rozpadu, ten homérský třeba. To už není ten mýtus v plné síle. Mýtus v plné síle je vždycky proti sobě řád a chaos. Ted' nevím, jestli argumentuji smysluplně, poněvadž jsem tě nechal domluvit.

Hejdánek: Ne, ale dobře, v tom směru patrně se zdá, že ten mýtický strach před tím, že by řád mohl být narušen, je potom přítomen i u těch, co hledají *arché*, poněvadž musí být něco, co garantuje něco, co zůstává vždycky. A stejný strach před chaosem je potom i u těch filosofů, já myslím u předsokratiků, že tam ten strach už neexistoval. Ten už neexistoval u Homéra. Tam je to čistě teoretická záležitost pro ně už. A proto taky je možné, že v té pestré paletě řeckých myslitelů je taky Hérakleitos, který drží řád, ale nespojuje ho s žádnou *arché* v té interpretaci Aristotelově, která kdo ví, jestli je správná. Možná ta *arché* je míněna jinak. My jsme si to ukazovali už loni ke konci, když jsme se zabývali Anaximandrem, *apeiron*. Chápat *apeiron* jako *arché* znamená úplně jinak chápat *arché*, než jak to vykládá Aristotelés, když mluví o těch předsokraticích. Aristotelés to strašlivě zjednodušuje, poněvadž říká, že *arché* těch předsokratiků je jakási vývojová přetapa jeho *hýlé*. No ale to vůbec neplatí o Anaximandrovi, poněvadž samozřejmě to neplatí ani o Hérakleitovi. Ovšem ten Hérakleitos vždycky se chápal jako myslitel, který trošičku vybočoval a spíš tak dráždil tím, že to popíral všechno, co ti ostatní drželi. Poněvadž Hérakleitos skutečně tvrdí, že žádná *arché* v tom smyslu teda *hýlé* neexistuje. Že svět je oheň, který se stále rozhořívá a hasne a furt se mění, není tam nic, co by zůstalo stejné. Jediné, co teda zůstává, je ten vládnoucí *logos*. Tam je kontinuita. No ale u Anaximandra je to nemyslitelné. Protože pro něj, vy si to tady pamatujete snad, kdo jste tu byli, my jsme si říkali, on tam neříká, že věci a svět vůbec, že jsou postaveny z *apeiron*. To tam vůbec není. Zatímco pro Thaléta všechno je voda, nebo pro Empedoklea všechno jsou čtyři živly a láska a svár, které působí mezi nimi, a tak dále, pro Leukippa a Démokrita všechno jsou atomy, které vnitřně jsou homogenní a jenom mají různé tvary a háčky na sobě, takže se zakmitávají při tom, jak padají a tak dále. Tohle neplatí o *apeiron*. Nýbrž Anaximandros říká, že z toho *apeiron*, z toho neohraničeného, že se vydělují protivy. To jest, ty protivy se ale nevýdělují z toho *apeiron* tak, že by kus *apeiron* se vydělilo jako protiva. Nýbrž že se proti *apeiron* se vydělují protivy proti sobě vzájemně. V těch protivách není nic z toho *apeiron*. To není kus toho *apeiron*, který by se oddělil a pak se vydělil v protivě. Nýbrž tam je úplně jiná – *apeiron* není látka, ze které by byly ty protivy. Nýbrž ty protivy se nějak vydělují z toho *apeiron* a zase zanikají do *apeiron*. Ale vydělují se proti sobě. To znamená ta mez, že *peras* je mez, *apeiron* je to, co nemá mez. A protivy ale mají mez, ale mezi sebou, ne proti *apeiron*. Čili je vyloučeno chápat *apeiron* jako *arché* ve smyslu aristotelského chápání jakožto jakási první představa o *hýlé*. Takže možná, no a vzhledem

k tomu, že tradice dokonce mluví o tom, že to byl první právě Anaximandros, který použil termín *arché*, tak je otázka, zda to aristotelské chápání *arché*, které přešlo do tradice a stalo se běžným výkladem v učebnicích, že to je tedy jakási *hýlé*, tak jako ještě nedokonale pojmově vypracovaná aristotelská *hýlé*, že to je naprosto špatně. Že to je falešné. Že vlastně možná i *arché* těch ostatních, nebo aspoň některých z nich, že znamená něco jiného než jakási pralátka. No tak já jsem se k tomu podrobně vracel, chtěl jsem jenom ukázat, že vlastně jsme trošku v nejistotě, jak *arché* chápat. Jak to správně tomu rozumět.

Rozumět tomu v tom aristotelském smyslu možná je nezajištěné, možná nesprávné. A v tom případě pak ten argument, že to je tak podobné tomu Engelsovi třeba, nebo aspoň pro toho Anaximandra.

Jiný hlas: Ale ten důvod, proč se taková věc dělala, nebo proč ten Engels se chytá nakonec té hmoty, která zůstává neproměnná, je přece, dá se říct, jako důvod náboženský, v podstatě.

Hejdánek: To jo, náboženský nepochybně. No ale co to znamená v evropské tradici náboženský? To znamená, že to je důvod, který neobstojí. To je teda zase – není to běžné takhle používat slovo náboženský – ale podobně jako nějaký přitesaný kámen nebo kus dřeva mohl představovat božstvo, no tak pak samozřejmě jakákoliv *arché* může taky představovat božstvo. Konkrétně tedy Anaximenes třeba, který tvrdil, že *arché* je vzduch, no tak vzduch považoval za božstvo. Takže potom to je náboženství v tom smyslu, že z kusu kamene naděláme modlu. Tady z *arché* naděláme modly. Ale co to znamená v té evropské tradici, která je poznačená židokřesťanstvím? Tam tohle přece neobstojí.

Jiný hlas: Odhalovat, že v tom Engelsovi je jakási religiozita, je asi oprávněné. Ono to je nějaká forma, jenomže co mně není jasné, jak je to možné. To je neprůhledné, mně je, co ho na tom může uspokojovat, že uprostřed všech těch změn, kdy lidi se rodí a umírají, tak jako takové uspokojivé je, že ta hmota zůstala furt stejná. To je nepochybně religiózní záležitost. No ale jsou taky religiózní motivy, které jsou rozumnější a méně rozumné. Tohleto je úplně neprůhledné, to je skoro nesmyslné. Kdyby se aspoň ta hmota stala posvátnou tím, co bylo předtím, například, tak by to bylo pochopitelné pro postavení člověka atd. Ale to si myslím, že je nutnou podmínkou jedinečnosti. Protože přece nelze říct, že každé ten koloběh, nebo jak je to nazýváno, je neustálým opakováním. Když vykvete na jaře strom, tak to není opakování, to je prostě nové a jedinečné. A takzvaný ten koloběh přece nemusí být braný jako opakování čehosi starého.

Jiný hlas: On tam mluví nejen, že vznikne jindy, ale taky jinde, se železnou zákonitostí. Takže už i místo je třeba jiné.

Jiný hlas: No jistě, no dobře, tak ne jeden stejnej, no tak to přece není taková blbost, ty argumenty...

Jiný hlas: Ne, ne, naopak tě podporuju.

Jiný hlas: Jo, takže já chci jenom říct takhle, protože v tom případě by musela být jedinečnost zajištěna jedinečnou cestou neustálé novosti, ale to znamená takových těch futurologických prognóz, které by ji zajišťovaly tím, že se prostě cosi objeví nového, budeme vyrábět nové výrobky a v tom je jedinečnost. Já myslím, že na těchto starých, takzvaně opakuji se věcech záleží ta jedinečnost, ty jsou vždycky jedinečné. Záleží na našem citění, jestli my tu jedinečnost u nich najdeme, nebo si ji v sobě zachováme, abychom ji neustále mohli mít.

Jiný hlas: To je příliš velká liberalizace. Podívejte se, když jede tovární pásová výroba, tak samozřejmě každý výrobek je trošičku jinej. To se nepodaří udělat naprosto identické výrobky. Vždycky je to trošku jiné. My můžeme tady mluvit o jedinečnosti, no v jistém slova smyslu, ale jak ubohý, vyprázdňený pojem jedinečnosti to je. U šroubků, který běží na páse, je fakt, že u nich vidět jedinečnost je kumšt. Jednak to dá práci tam najít tu jedinečnost, a i když ji najdete, tak je to furt pět, prostě to není skutečná jedinečnost, o které se mluví. Jedinečnost je v něčem jiném, to je jedinečnost hodnoty, ne jedinečnost nahodilosti. Tam rozdíly mezi těma šroubama koneckonců jsou nahodilé. Ale rozdíly mezi jedinečnostmi pravými nejsou nahodilé. To je jakýsi hluboce strukturovaný smysl, taková strukturovaná smysluplnost. To není jenom, že to je maličko jiné, že lidi jsou jedineční tím, že jeden má o pět vlasů víc než ten druhý nebo takovéhle detaily. Tam je úplně jiná jedinečnost. To je jedinečnost jako hodnota.

No a tím pádem ovšem, ať už měl na mysli nietzschovský návrat, ustavičný návrat téhož, téhož, to

znamená, že by tady, jak Accent [nesrozumitelné] vykládal, to je jedna možnost. Druhá možnost je, že sice to zhruba tak vznikne někde jinde a jindy vždycky znovu, ale samozřejmě ty jedinečnosti budou úplně odlišné. No ale potom, jestliže je tomu tak, tak proč mě má těšit, že ta hmota zůstává vždy stejná? V podstatě je to nenahraditelná ztráta vždycky, když zanikne jedinečný člověk, a když zanikne celé lidstvo. No to je nenahraditelná ztráta, my si to dneska uvědomujeme, že prostě stačí, že vyhyne nějaký motýl třeba, no a už nikdy toho motýla nedá dohromady. Prostě k tomu je potřeba ten genofond, a s tím posledním motýlem vyhyne.

Jiný hlas: I když v příštím cyklu se ten motýl opět objeví a opět vyhyne.

Jiný hlas: Ano, buď tentýž, nebo jiný. Takže pokud tentýž, tak je to ta absurdita věčného návratu téhož. A nebo pokud to bude zas jiný motýl, škoda, že vyhyne. Tak je to absurdita stejná. Tedy po téhle stránce mě to stále, já jsem zdůraznil jednu stránku, jistě mnoho věcí je vysvětlitelných, ale proč z toho člověk má mít potěšení? To je takové nepochopitelné. Bo jestli to má být útěcha jakási, nebo taková floskule, která to přikryje. Je to prostě problém, proč s takovou jarostí on nám říká: ať to všechno zajde, jak chce, a vyhyne já nevím co, tak jediné potěšení života a smrti je v tom: ta hmota zůstává vždy stejná.

Jiný hlas: On o tom ani prakticky podle mě v té *Dialektice přírody* vůbec problém, který tady byl nastíněn, neřeší. Tam v podstatě se objevuje ten propagandistický tah, že veškerý nějaký náboženský přístup, cítění...

Jiný hlas: To nemůžeme ovšem Engelsovi zcela vytýkat, poněvadž to zavedl do německé filosofie zejména Hegel. A tohle je hegelovská levice, Marx a Engels. A Hegel, ten annihiloval tu jedinečnost člověka. Prostě...

Hejdánek: Člověk individuum, jedinec sám o sobě nemá hodnotu. Má hodnotu jedině, jestliže si ho použije *Weltgeist* k tomu, aby něco udělal sám se sebou. Tohle zas nesmíme házet jako vinu, strkat do bot zrovna Engelsovi. Ale je to tam. I když to není jeho vina, o to nejde. Je to tam. A co je mně nepochopitelné, ne že to tam je, ale že z toho má potěšení. Ono to může vypadat, jako kdyby z toho měl potěšení. Každý normální člověk přece udělá zkušenost, že jsou jisté ztráty, které jsou nenahraditelné. A to nemusí být jenom zkušenost s tím, že mně zemře někdo blízký. Už děti zažijí to, že jim zemřou babičky a dědečkové, potom jim umřou rodiče, sourozenci – velmi často dřív, dneska už je to míň – tetička, strýček a tak dále. Ale vždyť je to zkušenost třeba mladého pěstitele: on někde sežene si něco a teď mu uhynie nějaká rybička a on už tu rybičku třeba nesežene. Právě zrovna se přestala prodávat, nešla na obyt. Já se pamatuju, když byl takový bum na konci padesátých a začátku šedesátých let, tak všude se prodávali taková ti nejmenší obratlovci, kteří vůbec existují, to je *Heterandria formosa*. Sameček je asi dvanáct milimetrů dlouhý, sakumprásk od začátku hlavy až do konce, samička je o malinko větší. To teď nikde neseženete. No tak dobře, snad je ještě v přírodě. Ale co když není? Co když ji všude přestali pěstovat nebo vyhnula z nějakého důvodu? A je konec. Nebo máte nějakou krásnou – zrovna se vám vyskytne, máte semena – a teď tam vyroste jedna a je úplně jiná než ty ostatní. Ta ztráta, když uhynie a vy nemáte semena, nebo máte semena, vysejete je a žádná z nich není po ní. Už jenom v takovýchhle malých, v takovém drobném. Nebo hračku, ke které dítě pojme nějaký vztah, rozbije se, ztratí se a už není k dostání. Od malička je člověk stíhán takovými ztrátami, o kterých si buď myslí, nebo které skutečně jsou nenahraditelné. Jak může být potěšením to, že se vlastně nic neděje?

Jiný hlas: No, on se přesvědčuje o tom, že to nejsou ztráty.

Hejdánek: No jistě. To je přesně ono. To je přesně ono, ale to je teda právě ten *Fehlschritt*, ten chybný úkon, jak říkal Freud. Prostě je to jakási pseudokompensace té skutečné ztráty, kterou člověk nechce vzít na vědomí.

Jiný hlas: No určitě.

Hejdánek: Přetáhli jsme to dneska hodně. Promiňte.